

בס"ד, פורים דמוקפין ה' תש"ע.

כבוד שר התורה, הלכה אגדה ומחשבת ה' יחדיו מחוברים
הגאון הגדול רבי דוד כהן שליט"א
ראש הישיבה כנסת ישראל – חברון, ירושלים

בפתח דברי אודה אני העני לרומ"ע כת"ה על ספריו העמוקים בהלכה ובמועדים אשר אני מעיין בהם רבות,
ולתועלת גדולה הם לי.

בספר ימי הפורים (מהדו' תשנ"ח) מאמר ב 'תקוותם בכל דור ודור', הובא שם היסוד מבית מדרשו של
הגר"א ומהגר"ז, שדור ודור קאי אזה"ז עד ימות המשיח, וכדכ' ר"א בן הגר"א בפירוש תפילת מודים.
בנקודה זו עמדתי מכמה שנים, והנני להציע ספקותי בפני רום כתר"ה שליט"א, ואקוה שלא אהיה לטורח,
כי תורה היא וללמדה חפץ אני.

א. בפסוק 'מלך ה' לעולם אלדיך ציון לדר ודר הללויה' שאנו אומרים אותו כ"פ בכל יום, מסתפק אני היאך
הוא מתפרש. הנה מהמבואר במאמר הנ"ל ובדברי ר"א בהגר"א ז"ל, הרי שהפסוק מתפרש 'מלך ה' לעולם
אלדיך ציון - לדור ודור הללויה'. (כלומר ההפסק הוא בין 'אלדיך ציון' ל'לדור ודור').

וכן נראה מוכח בביאור ברכת הקדושה שסידרו לנו אכנה"ג בימים הנוראים; 'ותמלך אתה ה' לבדך על כל
מעשך בהר ציון משכן כבודך ובירושלים עיר קדשך ככתוב בדברי קדשך ימלך ה' לעולם אלדיך ציון לדר ודר
הללויה'. וביאור התפילה כך הוא: שמבקשים אננו, ותמלוך אתה ה' לבדך על כל מעשיך, שאז יהיה ה' אחד
ושמו אחד, ותיקון עולם במלכות ש ד י, ומלכותו תהיה לעולם ועד הנצחי. ומהיכן תתגלה מלכותו על כל
העולם כולו - מהר ציון משכן כבודו ומירושלים עיר קדשו. ויסדו בקשה זו על הכתוב ימלוך גו'. ובהכרח
שלפ"ז כוונת הפסוק הוא כמש"כ. כי אם נבאר 'מלך ה' לעולם - אלדיך ציון לדר ודר - הללויה', הרי 'לדור
ודור' שבו הוזכר ציון, א"ז לעולם ועד הניצחי המכוון בבקשה זו שסידרו לנו אכנה"ג, אלא אזה"ז, והרי
שיבתו לציון הוא הנקרא לעת"ל ואינו זה"ז. ועוד שאין קשר בין הבקשה לפסוק ממנו הוא מוכת, כי
הבקשה על ירושלים ואליו בפסוק 'מלך ה' לעולם' לא נזכרת ירושלים, וציון הוזכרה בלדור ודור. וע"כ
'אלדיך ציון' חוזר אימלך ה' לעולם'.

גם המשך תפילת הש"ץ 'לדר ודר נגיד גדלך ולנצח נצח קדושתך נקדיש' מתפרשת היטיב לפי האמור;
שאחר שאומרים הבקשה ימלוך ה' לעולם גו' עוד אנו מתפללים לדור ודור נגיד גדלך דקאי אזה"ז, אבל
לנצח נצחים דקאי אמן הנצחי - קדושתך נקדיש שאז תתגלה קדושתך לנצח.

ב. ומצאתי עוד מבני היכלא דהגר"א שכך מפרשים. בסידור שער הרחמים מהמגיד מפאלצק, רבי פנחס ב"ר
יהודה ז"ל פירש וז"ל;

ובדברי קדשך כתוב לאמר ימלך גו'. ובסדר קדושת ובא לציון נזכר פסוק אחר כמו זה והוא ה'
ימלך לעולם ועד והוא פסוק הנאמר בתורה סוף שבחים הנא' בשירת הים ובו חתמו משה ובנ"י
כל השבחים, ולומר כי אין אנו יכולים לתאר לו כל השבחים הראויים אליו באמת והטעם כי ה'
ימלוך לעולם ועד וא"כ איך נדע אנחנו קצרי ימים וחסרי מדע מה שעתידי לעשות בסוף הזמן ואחר
הזמן מהנפלאות והנוראות שנאמר לו עתה כל התהילות והתשבחות הראויות לעצם כבודו ולפי
כח גדולתו, ולכן בסוף סדר קדושת ובא לציון אחר פסוק ברוך כבוד ה' ממקומו שפירשנו מקום
מדרגתו וידיעתו לעצמותו, סמכו ענין לו לומר פסוק ה' ימלוך לעולם ועד שהוא מורה כי כחו
ויכלתו בלתי בעל תכלית לכן אין לבוא עד גדר כבודו בכל השבחים שבעולם, ויהיה ברוך כבוד ה'

ממקומו ומדרגתו הידוע לעצמותו. וכאן בסדר קדושה תפסו פסוק אחר מהכתובים המורה ג"כ על ענין זה שא"ז קץ למלכותו ויכלתו, וזה אמרם ובדברי קדשך כתוב לאמר ימלך ה' לעולם גו'.

והטעם שתפסו כאן פסוק אחר כי צריכין אנחנו כאן לסיפא דקרא, והוא אמרם לדר ודר הללויה, וקאי אדלעיל מה שאמרנו נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותו עכשיו המלאכים בשמי מרום, והוא שנזכיר את השם ככתיבתו ובמלואו, אבל עכשיו בעוה"ר אין השם שלם כביכול כמד"א כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק מדר דר, והוא שנשבע הקב"ה שאין השם שלם ואין הכסא שלם עד שימחה זכרו של עמלק, ולכן אין אנו יכולים להלל ולקדש רק השם יה שהוא חצי השם וזה אומרם ובדברי קדשך כתוב לאמרי מלך ה' לעולם אלדיך ציון כלומר כי את ציון במר תבכי על כבוד אלדיך דעי כי יבוא עת שימלוך ה' לעולם ותשוב המלוכה לבעליה ואז יתגדל ויתקדש שמו בעולם, אבל עכשיו לדר ודר הללויה פירוש עד עת שיתקיים שבועתו לעשות מלחמה בעמלק מדר דר אין לכם להלל רק שם יה.

לדור ודור נגיד גדלך פירוש שאף לדור ודור שנשבעת שאין שמך שלם ונתמעט כבודך כביכול בעוונינו, אעפ"כ לא בכ"ז נחדל מלהזכיר גדלך. או י"ל כפשוטו כשתמו שנות דור ודור שנשבעת שאין שמך שלם אז נגיד גדלך, ולנצח נצחים פי' כשתנצח את כל הנוצחים כי אתה הוא מרי נצחון אז קדושתך נקדיש. ע"כ לשונו הזהב.

ובסידור הגר"א שערך רנ"ה הלוי זצ"ל (עמ' קיג): ז"ל;

לדור ודור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדושתך נקדיש כי גדול בסוד ברוך ברבו וסג, וקדוש היא הקדושה. וזהו לדור ודור נגיד גדלך שהוא ברוך כבוד ה' ממקומו, ולנצח נצחים קדושתך נקדיש היא הקדושה וכו'. (ישעי' יב ו, ושה"ש ח ה).

(ואין כחי עדיין לירד להבנת דברי הגר"א בזה, וכ"ש להבנת סודו בזה. כי בישעי' שם הוא מפרש שכל ג' חלקי הקדושה; קדוש ברוך וימלוך, מרומז בג' חלקי הקדיש יתגדל ויתקדש וימליך, וזהו לדור ודור נגיד גדלך ולנצח כו' קדושתך כו'. והנה לכאו' כולם אלעת"ל. ויקשה דלפמש"כ ר"א בהגר"א הרי לדור ודור הוא אזמזה"ז, וכאן לכאו' נראה מהגר"א איפכא, שגם לדור ודור הוא אלעת"ל. ולא זכיתי עדיין להבין).

ג. אמנם כד נדקדק בטעמי הפסוק בספרים מדויקים (כתר אר"צ, ושא"ס מדויקים) הנה נטעם הפסוק כך;

יְמַלֵּךְ יְהוָה | לְעוֹלָם אֱלֹהֵינוּ | צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר | הַלְלוּיָהּ

ובטעמי אמ"ת כידוע שטעמי מונח ודחי (בתיבות אלדיך ציון) אינם טעמים מפסיקים אלא משרתים לטעמים המפסיקים, ורביע גדול (בתיבת לעולם ובתיבת ודר) הוא מפסיק. וא"כ לפי מסורת הטעמים נקרא הפסוק הכי; 'ימלך ה' לעולם - אלדיך ציון לדר ודר - הללויה'. ואלדיך ציון מחובר עם 'לדור ודור'. והיינו שזה שני משפטים נרדפים: ימלוך ה' לעולם בציון. אלהיך ציון ימלוך בך לדור ודור. הללויה.

אבל מלבד טעמי המקרא, הנה בפשוטו ג"כ י"ל הכי, דהנה בכל מזמורים שנחתמו בהללויה (קד,קה,קו,קטז,קיו,קמו,קמז,קמח,קמט,קנ), הללויה היא תיבת שבח העומדת לעצמה ואינה קשורה לתיבה שלפניה, אלא חותמת המזמור בהללויה שהיא תיבת שבח (עי' פסחים קיז. ואכמ"ל). אמנם יוצא מאלו הוא המזמור דהלל קטו 'לא המתים יהללויה ולא כל יורדי דומה, ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה' שאפשר לשייך בו את 'הללויה' לתיבה שלפניו, אך היא עומדת גם כתיבת שבח בפ"ע. וגם כשנדקדק בדבר הנה בב' פסוקים אלו יש דמיון לחיבור לתיבה שלפניהם 'לדור ודור הללויה' 'מעתה ועד עולם הללויה'. ולפ"ז י"ל דהפסוק מתפרש בתרי אנפי. אלא שצ"ע ממשכ"ל שלדור ודור שהוא עד ימות המשיח אין המלכות שלימה, ואיך נאמר ש'אלדיך ציון ימלוך לדור ודור'.

ד. ולפירוש של ר"א בהגר"א ז"ל בפסוק זה, עוד הוקשה לי מקדושה דשחרית בשבת;

ממקומך מלכנו תופיע כו' מתי תמלוך בציון בקרוב בימינו לעולם ועד תשכון, תתגדל ותתקדש בתוך ירושלים עירך לדור ודור ולנצח נצחים. ועינינו תראנה מלכותך כדבר האמור בשירי עוזך על ידי דוד משיח צדקך, ימלך ה' לעולם אלדיך ציון לדור ודור הללויה.

ובפשוטו יש כאן בקשה שיתגדל שמו של הקב"ה ממ"ה בירושלים, גם לדור ודור היינו בזה"ז וגם לנצח נצחים, ואע"פ שתחילת הבקשה היא מתי תמלוך בציון לעולם ועד שהוא העולם הנצחי, אבל אח"כ עוד תיקנו לבקש שיתגדל שמו בירושלים לדור ודור. ולכאו' לא כמש"פ ר"א בהגר"א ז"ל. אמנם זה מתאים לכאו' עם מש"כ הגר"א בישעי' יב ו (שהבאנו לעיל), אך בזה גופא אני נבוך מאוד.

מאידיך יקשה והרי לכאו' המלכות בירושלים תהיה רק לעת"ל ולא בזה"ז שהרי אינה עדיין בירושלים. ומהי כוונת בקשה זו.

*

נזדמן לי פעם לשאול את הגה"צ ר"א ויינטרוב שליט"א בענין זה, והוא נסתכל עלי כמתמיה, כמי שלא שמע לפרש הפסוק כפי' ר"א בהגר"א (כלומר ימלוך גו' אלדיך ציון – לדור ודור הללויה).

אבל מילדותי כששמעתי כל השנים את ר' יודל שינקר שליט"א (בחניכי ישיבת חברון – סימטת האר"י ב"ב), בתפילות הימים הנוראים [והוא מתפלל כפי שניגן ר' שלום שבדרון זצ"ל], הרי שלפי הניגון ההפסק בפסוק הוא דוקא כפי שביאר ר"א בהגר"א, וכידוע למכירים את נוסח הניגון הזה.

שוב אתנצל על הטרחה שבקריאת שאלתי, אבל היות ואני נבוך בזה כבר מכמה שנים לא עצרתי ושלחתי מכתבי זה, ומאוד אשמח אם יהיה לעת מצא למעכת"ה השיב לי אפי' אם רק בקצרה.

בברכת התורה

תשובת הגר"ד כהן שליט"א

...מאוד נהנתי מדבריו והיו לי לתועלת ואין לי מה להוסיף עליהם. אמנם בפרט אחד לא הסכמתי עם כת"ר, וזה במה שהביא מדברי הגר"א בישעיהו לסתור את דברי מהר"א בן הגר"א. ולענ"ד אין בזה סתירה, דאף שכל חלקי הקדושה הם כנגד ג' החלקים של הקדיש שהם כולם לע"ל, אין בזה סתירה. דודאי שהשורש הוא פה בזה"ז ומזה יגיע הדבר בשלימות לע"ל. והקדיש כולל את כל ג' ההנהגות של הקב"ה שהוא גדול קדוש ומלכות; גדול הוא הנהגת החסד, וקדוש הוא הנהגת הדין כמו שביאר הגר"א בהגדה של פסח [ד"ה והקב"ה מצילנו מידם], ומלכות יונקת ומשתלמת משניהם, וכנגד זה באו ג' עניני הקדושה, וזה השורש לגילוי השלם שיהיה לע"ל שתבוא השלימות של הגדול והקדוש והמלכות. אבל אין הכרח שגם ג' עניני הקדושה אינם אלא לע"ל.

להרחבת דברינו לעיל (ובגוף מאמרנו); הנה בכמה מקומות מצינו שהטעמים מפרשים פירוש אחד ויש עוד פירוש שאינו לפי הטעמים, ודברי תורה מתפרשים ונדרשים בכמה אנפי. וכאן בעניננו הגם כי טעמי המקרא מכוונים לדבר אחד, אבל במה שתיקנו אנכה"ג בתפילה הנה פירוש הפסוק הוא באופן אחר.

כך מצאנו גם בשירת הים "צללו כעופרת במים אדירים", שבמנחות מ"ג. (וכן הוא בספורנו עה"ג) פירשו אדירים אלו מצרים, והיינו שאדירים אלו המצרים טבעו במים, וכך הוא לפי טעמי המקרא ש'במים' מוטעם

בטיפחא שהוא מפסיק. אבל בתרגומים פירשו ד'אדירים קאי א'מים', כלומר במים חזקים. וכמו "מקולות מים רבים אדירים משברי ים".